

ACTIEONDERZOEK: tijd voor *herwaardering*

METHODE

DOOR DE FOCUS OP CONCRETE PRAKTIJKPROBLEMEN KAN ACTIEONDERZOEK EEN BELANGRIJKE MAATSCHAPPELIJKE ROL VERVULLEN. DE METHODE IS BEZIG AAN EEN OPMARS, ALDUS **FERDIE MIGCHELBRINK**.

tekst FERDIE MIGCHELBRINK

MAATSCHAPPELIJKE THEMA'S moeten het onderzoek richting geven, stelden minister Jet Bussemaker en staatssecretaris Sander Dekker in de Volkskrant in november vorig jaar, naar aanleiding van de presentatie van het nieuwe wetenschapsbeleid. "Iedere onderzoeker, hoe vrij of fundamenteel ook, zal zich moeten afvragen wat zijn of haar maatschappelijke rol en verantwoordelijkheid is, wat hij of zij terug kan geven", gaven ze aan.

Actieonderzoekers richten zich al meer dan veertig jaar op maatschappelijk relevante thema's. Zij gebruiken een methode die is ontstaan vanuit de wens naar dienstbaar onderzoek voor maatschappij en beroepspraktijk. Actieonderzoekers werken actief samen met de respondenten. Ze maken hierbij gebruik van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden. Het primaire kennisproduct is voor de onderzochten. Zij beschikken door het actieonderzoek over meer inzicht in hun doen en laten in bepaalde situaties en tegelijkertijd kennis over het verbeteren van hun handelen.

In de universitaire onderzoekswereld is actieonderzoek – ook wel handelingsonderzoek of participatief onderzoek genoemd – ten onrechte bijna geheel afwezig. Universitaire onderzoekers, maar

ook sommige lectoren verbonden aan het HBO, zijn kritisch en sceptisch over de mate van wetenschappelijkheid en het subjectieve karakter van actieonderzoek. Tijd voor een herwaardering van deze onderzoeksbenadering.

MEDEONDERZOEKERS

Bij actieonderzoek ligt de aanleiding voor de vraagstelling in de praktische problemen die mensen ondervinden in hun dagelijks handelen in hun woon- of leefsituatie, werk of beroepspraktijk. Vragen zijn

bijvoorbeeld: hoe ervaren werknemers van een bepaalde organisatie werkstress? En wat kunnen zij zelf hieraan doen?

Onderzoekers en onderzochten werken samen in deze benadering. Dat wil zeggen dat wetenschappers de deelnemers uitnodigen om medeonderzoekers te zijn. In een onderzoek naar betrokkenheid op de werkvloer voeren medewerkers samen met de onderzoekers de interviews en analyse uit. Dit moet het handelen of de situatie van de onderzochten verbeteren, veranderen en vernieuwen.

Actieonderzoek omvat altijd een onderzoeksdeel (op locatie en eventueel aangevuld met deskresearch) en een handelingsdeel (actie om tot verbetering of verandering van het handelen te komen). Daarbij doorlopen de betrokkenen vier fasen: probleemverkenning, een plan van aanpak, de uitvoering van het plan en een evaluatie. Dit zijn geen opeenvolgende stappen, maar momenten binnen het onderzoeksproces.

Deze stappen zijn niet altijd strikt van elkaar te scheiden. Hoewel iedere stap bepaalde vaste opgaven kent, lopen sommige stappen in de tijd gezien door elkaar heen. GGD-professionals in Amsterdam signaleren bijvoorbeeld het probleem van overgewicht bij Turkse en Marokkaanse vrouwen. Ze zullen dit probleem, en de mogelijke oplossing, via interviews en focusgroepen toetsen met de betrokken vrouwen. Overgewicht is voor hen ook een belangrijk thema, dat nu expliciet is gemaakt. Samen met de vrouwen ontwikkelen de onderzoekers vervolgens activiteiten rond bewegen en voeding. Ten slotte voeren zij de activiteiten uit en volgt een evaluatie van de effecten.

UPS EN DOWNS

Actieonderzoek kent een lange traditie met ups en downs. In de jaren 90 van de vorige eeuw werd het meer en meer een erkende onderzoeksmethodologie. Deze onderzoekbenadering kreeg een plek binnen toegepaste academische studies als management- en organisatiewetenschappen, bestuurskunde en onderwijskunde. Bovendien zijn er het afgelopen decennium diverse mensen op het onderwerp actieonderzoek gepromoveerd. Dat onderstreept de toegenomen wetenschappelijke erkenning.

Toch heeft actieonderzoek in grote delen van de wetenschappelijke wereld nog steeds een marginale plek. Een illustratie daarvan is te vinden in het binnen de sociale wetenschappen veel gebruikte boek *Onderzoeksmethoden* van Harm 't Hart, Hennie Boeije en Joop Hox. Het beschrijft actieonderzoek terecht als uiting van het kritisch-empirisch paradigma. De auteurs geven daarbij een mooi voorbeeld en een goede didactische opdracht. Maar in de rest van het boek komt actieonderzoek niet meer voor.

Het moge duidelijk zijn dat actieonderzoek goed aansluit bij de invalshoeken en methoden van de toegepaste wetenschaps-

FERDIE MIGCHELBRINK IS
DOCENT, CONSULTANT IN
PRAKTIJKGERICHT ONDERZOEK
EN ONDERSTEUNT DOCENTEN IN
HET HBO BIJ ONDERWIJS
EN ONDERZOEK OP HET VLAK
VAN WELZIJNSWERK EN
GEZONDHEIDSZORG.

en praktijkdomeinen. Voor zover de kritiek op actieonderzoek berust op een onvolledig beeld van deze methode, volstaat uitleg van de kenmerken aan de hand van concrete voorbeelden. Anderzijds wordt kritiek op actieonderzoek vaak ingegeven door het dominante discours. In deze opvatting kan de 'objectief te kennen werkelijkheid' enkel worden gewaarborgd door afstandelijke en objectieve observatie en metingen, waaruit aanbevelingen volgen die anderen moeten realiseren. In dat geval is het belangrijk om te constateren dat actieonderzoek heel andere ontologische en epistemologische uitgangspunten heeft. Deze gaan namelijk uit van een intersubjectieve werkelijkheid. De onderzoeker is net als de onderzochten een deelnemer in het onderzoek. Gezamenlijk maken ze een cyclisch proces door, om al interpreterend, reflecterend en lerend nieuwe manieren van handelen te ontwikkelen.

REAL-LIFE-SITUATIE

Vaak menen critici dat actieonderzoek niet wetenschappelijk is. Als zij hiermee bedoelen dat actieonderzoek geen bijdrage levert aan de wetenschappelijke theorievorming, dan is dat juist. Althans, gedeeltelijk. Actieonderzoek kent niet het primaat van theoriegericht onderzoek zoals de 'zuivere' wetenschappen dat propageren. Bij actieonderzoek heeft het bijdragen aan vragen en problemen inzake

praktische leef-, woon-, werk- of beroepspraktijken het primaat. Daarnaast kan het als bijproduct wel wetenschappelijke kennis opleveren voor de onderzoeker. Dit draagt bij aan het ontwikkelen of aanscherpen van theorieën.

Als critici met 'niet wetenschappelijk' bedoelen dat bij actieonderzoek validiteit en betrouwbaarheid niet zouden gelden, is dat pertinent onjuist. Doordat de hele aanpak van actieonderzoek zich afspeelt in een real-life-situatie, die samen met betrokkenen wordt onderzocht, zorgt deze benadering voor een goede validiteit en betrouwbaarheid. De kennis is afkomstig uit eerste hand en de onderzoeker koppelt de verzamelde gegevens terug naar de onderzochten.

In het hele proces zijn er momenten ingebouwd voor controle en reflectie. Daarnaast kent actieonderzoek bronnen- en methodetriangulatie, en externe controle op de inhoud. Dat kan bijvoorbeeld door het consulteren van *critical friends* en onafhankelijke experts.

ONBEWUST

Het belangrijkste beoordelingscriterium van actieonderzoek is niet de validiteit en betrouwbaarheid, maar de bruikbaarheid. Bruikbare kennis heeft een vorm die de onderzochten direct kunnen inzetten om een bestaande situatie te verbeteren. Deze kennis is informatief, concreet, begrijpelijk en hanteerbaar.

Ondanks de kritiek heeft actieonderzoek haar meerwaarde al bewezen in een groot aantal studies. Intussen is er veel materiaal voorhanden over de theorie en uitvoering van actieonderzoek. Het moge duidelijk zijn dat actieonderzoek in de praktijk, maar ook in de theorievormende, wetenschappelijke wereld een toegevoegde waarde heeft.

Toen minister Bussemaker en staatssecretaris Dekker wezen op de maatschappelijke verantwoordelijkheid van wetenschappers, doelden ze misschien onbewust op actieonderzoek. Deze methode lijkt in ieder geval gemaakt voor hun wetenschapsvisie. ✘

LITERATUUR

Handboek praktijkgericht onderzoek. Zorg, welzijn, wonen en werken.

Ferdie Migchelbrink (2013)
Amsterdam: SWP.